

KÜRESEL EĞİLİMLER SERİSİ

Çalışma Kağıdı No. 1

Ocak 2013

KADININ GÜÇLENDİRİLMESİ VE EĞİTİM

Özge Zihnioğlu¹

Abstract

The generally accepted idea that gender parity in education will automatically lead to women's empowerment is also inherent in United Nation's Millennium Development Goal 3. This working paper questions this necessary link between years of schooling and women's empowerment without considering other factors. For this purpose, this paper comparatively examines progress achieved in girls' years of schooling in different regions of the world and in Turkey. This paper then discusses cases where gender parity in education did not entail women's empowerment and argues that policy makers should pay attention to the content of education and socio-cultural context for education to bring women's empowerment.

Giriş

Kadının güçlendirilmesi günümüzde, sadece cinsiyet eşitliğini sağlamada değil, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyüme, hatta barış ve güvenliğin elde edilmesinde de temel araçlardan biri olarak kabul edilmektedir. Buna paralel olarak, kadının güçlendirilmesi konusunun siyasi, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla, uzmanların, siyasetçilerin ve karar alıcıların gündeminde sıklıkla yer bulması bizi şaşırtmamalıdır.

Bu çalışma, kadının güçlendirilmesinin önemli bir ayağı kabul edilen eğitim konusuna odaklanmaktadır. Bu amaçla, öncelikle, Birleşmiş Milletler tarafından 2000 yılında kabul edilen Binyıl Kalkınma Hedefleri çerçevesinde, kız çocuklarının eğitime erişimi ile ilk, orta ve yüksek öğretimde cinsiyet oranının dengelenmesinde, dünyada ve Türkiye'de ne kadar yol kat edildiği, genel eğilimleriyle birlikte saptanacaktır. Bu saptamadan sonra, eğitim ve kadının güçlendirilmesi

¹ Özge Zihnioğlu İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde ders vermektedir. Zihnioğlu, sivil toplumun demokratikleşmedeki rolü, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri ve kadının güçlendirilmesi alanlarında çalışmalar yürütmektedir. Çalıştığı alanlarda, Avrupa Birliği'nin Türkiye'deki 'Sivil Toplum Politikası': Ters Giden Ne? (yayımlanacak, 2013, Palgrave Macmillan) başlıklı bir kitabı, çeşitli kitapların içinde bölümleri ve makaleleri bulunmaktadır.

arasındaki ilişki incelenip, bu bağlantıdaki temel engel ve sorunlar, çözüm önerileriyle birlikte tartışılacaktır.

Kadının Güçlendirilmesi

Kadının güçlendirilmesini, birçok kurum, kuruluş, ve sivil toplum örgütü farklı bağlamlarda ele almaktadır. Ulusal ve uluslararası ölçekte yürüyen bu çabaların yanı sıra, konunun ekonomik, sosyal, siyasi gibi değişik boyutları akademinin ve medyanın da ilgisini çekmekte, kadının güçlendirilmesi pek çok araştırma ve çalışmanın konusu olmaktadır. Bu ilgi, kadının güçlendirilmesi konusuna yaklaşımda farklılaşmayı ve 'güçlendirmenin' ne ifade ettiği, yani tanımı konusunda çoğulluğu beraberinde getirmektedir. Nihayetinde her grup, kendi çalışma alanının ihtiyaçları çerçevesinde ve öncelikleri doğrultusunda bir tanımla yola çıkmaktadır.

Bu tanım çeşitliliği karşısında, mevcut çalışmaya kavramsal bir çerçeve getirecek kapsamlı, ancak muğlak olmayan bir tanım geliştirmek kolay değildir. Bu noktada Kabeer'in (1999) kadının güçlendirilmesini "hayatı ile ilgili stratejik tercihler yapma yetisinden yoksun bırakılmış kişilerin bu yetiyi elde ettikleri bir süreç" (sy. 435) olarak gören tanımı benimsenebilir. Bu tanım, aynı zamanda, bu konuyla ilgili teorik ve ampirik literatürde öne çıkan, kadının güçlendirilmesinin temel unsurlarını da doğrudan ve dolaylı olarak kapsamaktadır. Bu unsurlar, evin içinde ve dışında kendi hayatını yönlendirme gücüne sahip olma hakkı, yaşamı ile ilgili seçeneklere sahip olma ve özgürce seçim yapma hakkı, fırsat ve kaynaklara erişim hakkı ve kendine saygı olarak sıralanabilir.

Kadının Güçlendirilmesi ve Eğitim: Binyıl Kalkınma Hedefleri

Kadının güçlendirilmesi konusunda amaç ve hedefleri kadar coğrafi kapsamı bakımından da en etraflı ve iddialı çalışmalardan biri, kuşkusuz Birleşmiş Milletlerin Binyıl Kalkınma Hedefleri arasında yer almaktadır.

2000 yılında, Birleşmiş Milletlerin Binyıl Zirvesi'nde kabul edilen Binyıl Bildirgesi'ndeki ortak değerler ve ilkeleri işlevselleştirmek amacıyla, somut ve ölçülebilir taahhütleri içeren Binyıl Kalkınma Hedefleri belirlenmiştir. Birleşmiş Milletler üyesi 193 ülkenin taraf olduğu ve 2015 yılına kadar hayata geçirilmesi planlanan sekiz Binyıl Kalkınma Hedefi'nden bir tanesi de "Kadınların Konumu Güçlendirmek ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Geliştirmek"tir.

Bu hedef doğrultusunda, üç gösterge belirlenmiştir:

1. İlk, Orta ve Yüksek Öğretimde Cinsiyet Oranı
2. Tarım Dışı Sektörlerde Ücretli Olarak Çalışan Kadınların Oranı
3. Parlamentoda Kadın Milletvekillerinin Oranı

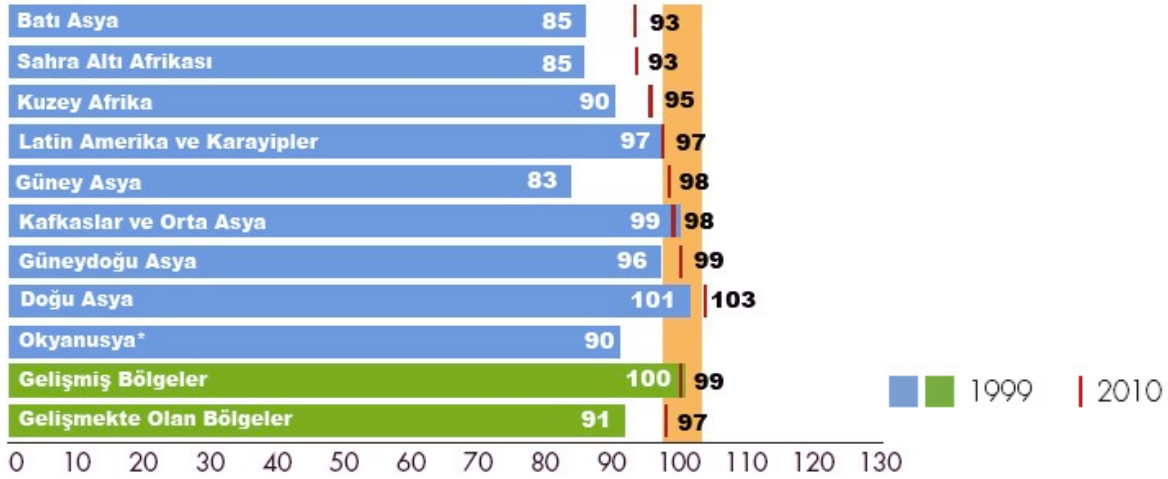
Kadının sosyal, siyasi ve ekonomik alanlardaki konumunun güçlendirilmesinde en önemli unsurlardan biri eğitimidir. Bu çalışma da, öncelikle, kız öğrencilerin okullaşma oranını artırmayı ve bunun sonucunda da ilk, orta ve yüksek öğretimde cinsiyet eşitsizliğini gidermeyi amaçlayan ilk gösterge kapsamındaki gelişmeler incelenecektir.

Bu gösterge kapsamında, Birleşmiş Milletlerin ortaya koyduğu hedef "Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ilk ve orta öğretimde tercihen 2005 yılına kadar ve eğitimin her düzeyinde 2015 yılına kadar ortadan kaldırmak"tır. Bu amaçla, taraf ülkeler münferit olarak veya Birleşmiş Milletler ile birlikte birçok çalışmaya imza atmış, bunların bir kısmı başarılı olup o ülkeleri Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne yaklaştırmıştır.

2005 yılı hedefleri tam olarak tutturulamamış olmakla birlikte ilk ve orta öğretimde cinsiyet eşitliği konusunda genel olarak önemli bir ilerleme sağlanmıştır. Okula kaydolun her 100 erkek

çocuğuna oranla kaç kız çocuğunun kayıt yaptırdığını temel alan Birleşmiş Milletlerin Cinsiyet Eşitliği Endeksi'nde ilköğretim rakamlarına baktığımızda, dünyanın hemen hemen bütün bölgelerinde ilkokula kaydolun kız çocuk oranının arttığını görüyoruz. Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin kabul edilmesinden hemen önce 1999 yılından, Birleşmiş Milletlerin ara değerlendirmesini yaptığı 2010 yılına kadar ortalama olarak en ciddi artışı gösteren bölge Güney Asya. Güney Asya ülkelerde, 1999 yılında her 100 erkek öğrenci için 83 kız öğrenci ilkokula kayıt yaptırmışken bu oran 2010 yılında 98'e ulaşmıştır. Güney Asya ülkelerini, ortalamalarını 85'ten 93'e çıkaran Batı Asya ve Sahra altı Afrika'sı ülkeleri takip etmektedir. Latin Amerika ve Karayipler'deki yüzde 97'lik oranda bir değişme olmazken, gelişmiş bölgelerdeki cinsiyet eşitliği çok az bir değişimle her 100 erkek öğrenci için 99 kız öğrenciye düşmüştür. Gelişmeler ülke bazında incelendiğinde, 2010 itibarıyla gelişmekte olan bölgelerdeki 131 ülkenin 71'i ilköğretimde cinsiyet eşitliği sağlanmış, 53 ülkede ise hala erkek öğrenci oranının kız öğrenci oranından yüksek kalmıştır. Sadece 7 ülkede ilköğretimdeki kız öğrenci oranı erkek öğrenci oranından yüksektir (Birleşmiş Milletler, 2012, sy.21).

Şekil 1: İlköğretimde Her 100 Erkek Öğrenci için Kız Öğrenci Sayıları (1999 ve 2010)

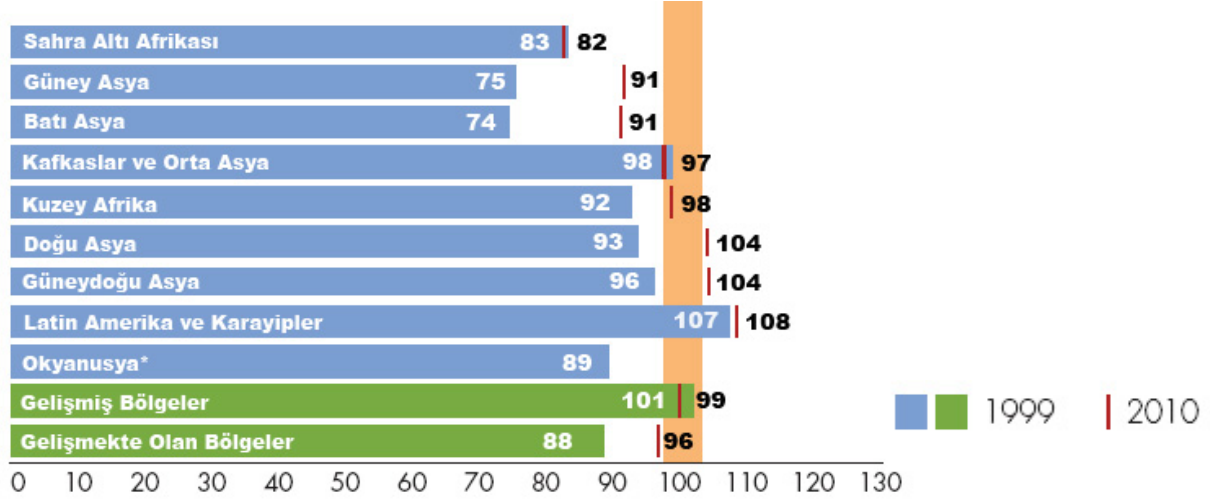

2010 verileri mevcut değildir. | Kaynak: Birleşmiş Milletler, 2012, sy. 20

Burada altı çizilmesi gereken önemli bir nokta, Binyıl Kalkınma Hedefleri'ndeki iki numaralı amacının "Herkesin Temel Eğitim Almasını Sağlamak" olduğudur. Bu amaç doğrultusunda, aslında, ilköğretime kaydolun erkek çocukların sayısında da genel olarak bir artış yaşandığı göz önüne alındığında, kız öğrenci oranındaki artışın ne kadar ciddi olduğu daha iyi anlaşılabilir.

Orta öğretimde elde edilen başarı da Binyıl Kalkınma Hedefleri'ndeki taahhütlerin altında kalmış olsa bile alınan sonuçlar umut vericidir. Burada, 1999 yılında her 100 erkek öğrenci için 74 kız öğrencinin olduğu Batı Asya ve 75 kız öğrencinin olduğu Güney Asya, 2010 yılında 91 kız öğrenciyi yakalayarak en fazla ilerleme kaydeden bölgeler olmuştur. Kafkaslar ve Orta Asya bölgesi ile gelişmiş bölgelerde çok az düşüşler yaşanmakla birlikte bu bölgelerde oran cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına çok yakın kalmıştır. Diğer yandan Doğu ve Güneydoğu Asya ile Latin Amerika ve Karayipler'de orta öğretimdeki kız öğrenci oranı erkek öğrenci oranının az farkla üstüne çıkmıştır.

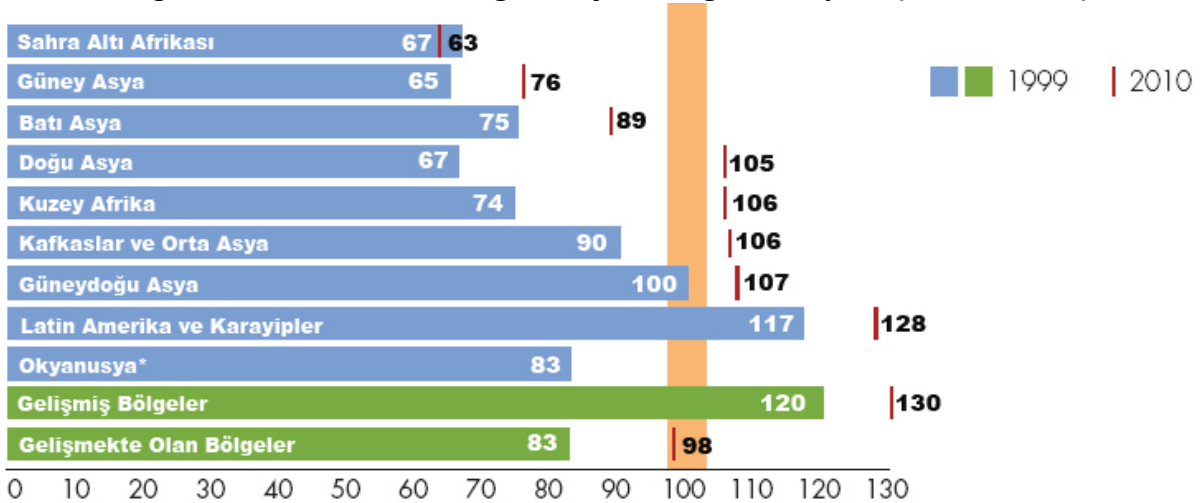
Şekil 2: Orta Öğretimde Her 100 Erkek Öğrenci için Kız Öğrenci Sayıları (1999 ve 2010)

2010 verileri mevcut değildir. | Kaynak: Birleşmiş Milletler, 2012, sy. 20

Yüksek öğretime geldiğimizde resim değişmektedir. İlk ve orta öğretimdeki, Binyıl Kalkınma Hedefleri'ndeki amaçlara yaklaşmış olumlu verilerin aksine, yüksek öğretimde ve özellikle gelişmekte olan bazı bölgelerde hala önemli ölçüde eşitsizlik devam etmektedir. Bu bölgelerin başında, yüksek öğretimdeki her 100 erkek öğrenciye oranla 1999'da 67 kız öğrenciden 2010'da 63 kız öğrenciye düşen Sahra altı Afrika'sı yer almaktadır. Yüksek öğretimde cinsiyet eşitliğiyle ilgili bir diğer sorun bölgeler arası uçurumdur. Sahra altı Afrika'sını yüzde 76 altı ile Güney Asya takip ederken, Birleşmiş Milletlerin sınıflandırmasıyla altı bölgede (Doğu Asya, Kuzey Afrika, Kafkaslar ve Orta Asya, Güneydoğu Asya, Latin Amerika ve Karayipler, Okyanusya) kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranı daha fazladır. Özellikle Doğu Asya'da 1999'da her 100 erkek öğrenciye oranla 67 kız öğrenciden 2010'da 105'e çıkmıştır. Tabii, tüm bu oranlar okula kaydolma verilerinden yola çıkarak hesaplanmaktadır. Kız öğrencilerin okulu başarıyla tamamlama oranı erkek öğrencilerden daha düşük olduğu göz önünde bulundurulursa nihai oranların kız öğrencilerin aleyhine biraz daha aşağıda olabileceği beklenebilir (Birleşmiş Milletler, 2010).

Şekil 3: Yüksek Öğretimde Her 100 Erkek Öğrenci için Kız Öğrenci Sayıları (1999 ve 2010)

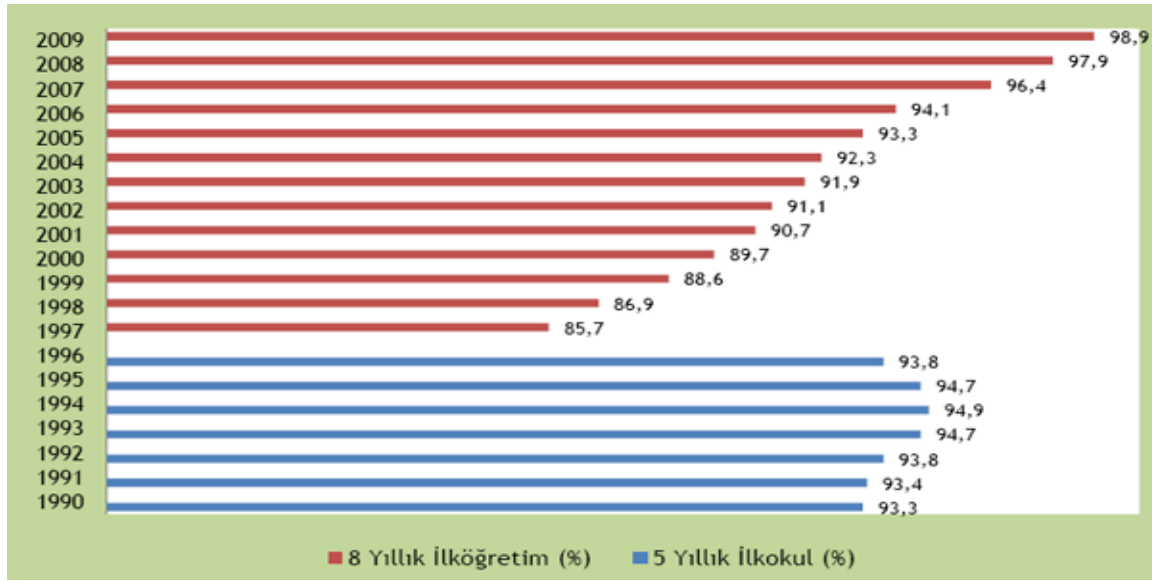

2010 verileri mevcut değildir. | Kaynak: Birleşmiş Milletler, 2012, sy. 20

Binyıl Kalkınma Hedefleri ve Türkiye

Türkiye’de ilköğretimde cinsiyet eşitliği ile ilgili verilere bakmadan önce hatırlanması gereken önemli bir faktör, eğitim sistemindeki değişikliklerin rakamlar üzerinde etkisidir. 1997-1998 öğretim yılında Türkiye 8 yıllık zorunlu ilköğretime geçti. Bunun sonucu olarak da, diğer birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de ilköğretim ve orta öğretimdeki kız öğrenci oranları arasındaki fark, 1997 sonrası ilköğretim rakamlarına yansıdı. İşte bu sebeple, 1990’ların ilk yarısında ilköğretimdeki kız öğrenci oranı yüzde 94 düzeyindeyken, 1997-1998 öğretim yılıyla birlikte bu oran 85,7’ye düşmüştür. 2005 yılında, ilköğretimde yüzde 93,3 kız öğrenci oranıyla Binyıl Kalkınma Hedefleri’nde verilen taahhüdün altında kalan Türkiye, 2009 yılında yüzde 98,9 ile belirlenen hedefe çok yaklaşmıştır. (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı, 2010, sy. 29).

Şekil 4: Türkiye’de İlköğretimde Cinsiyet Oranı

Kaynak: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı Müsteşarlığı, 2010

Özellikle maddi sıkıntıları olan ailelerin kız çocuklarını okula göndermek istememeleri ve ilköğretimden farklı olarak orta öğretimin zorunlu olmamasının da etkisiyle orta öğretimdeki kız öğrenci oranı daha düşük kalmıştır. Binyıl Kalkınma Hedefleri’nin açıklandığı 2000 yılında orta öğrenimdeki kız öğrenci oranı yüzde 74,4 iken, orta öğretimde cinsiyet eşitliğinin yakalanmasının hedeflendiği 2005’te bu oran yüzde 78,7’de kalmış ve 2009’da da yüzde 88,5’e çıkmıştır. Yüksek öğretimde kız öğrenci oranı bir kademe daha aşağıdadır. 2000 yılında yüksek öğretimdeki kız öğrenci sayısı yüzde 73,5’ten 2009 yılında yüzde 80’e çıkmış, gelişmekte olan bölgeler de dahil birçok bölge ortalamasının altında kalmıştır. Binyıl Kalkınma Hedefleri Türkiye Raporu’nun (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı Müsteşarlığı, 2010) da altını çizdiği üzere, Türkiye’deki yüksek genç nüfus oranı, orta öğretim ve yüksek öğretimin dışında kalan grubu daha dikkat çekici kılmakta ve bu yönde sonuç getirici somut adımlar atılmasını zaruri kılmaktadır (sy. 30).

Kadının Güçlendirilmesi ve Eğitim: Sorunlar

Eğitimde cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik olumlu gelişmeler yaygın bir şekilde görülmektedir. Özellikle Afrika ve Asya’daki bazı ülkeler ilköğretimde cinsiyet eşitliğinin

yakalanmasında gösterdikleri yüksek performans ile dikkat çekmektedir. Örneğin 1991 yılında her 100 erkek öğrenci için 48 kız öğrenci bulunan Gine’de bu oran 2006-2007 öğretim yılında 85’e ulaşmıştır. Bu oranlar, sırasıyla, Nepal’de 63’ten 99’a ve Benin’de 51’den 83’e çıkmıştır (Steer ve diğerleri, 2010). Diğer yandan, yukarıdaki grafiklerde de görüldüğü üzere, Doğu ve Güneydoğu Asya’da orta öğretimdeki kız öğrenci oranı az farkla da olsa erkek öğrenci oranını geçmiştir. Hatta Latin Amerika ve Karayipler ile Güneydoğu Asya bölgeleri, yüksek öğretimde cinsiyet eşitliğini Binyıl Kalkınma Hedefleri açıklanmadan yakalamış, bu Hedefler açıklandıktan sonraki on yıllık dönemde, bu oranı kız öğrenciler lehine artırmıştır.

Robinson Pant’in dediği gibi “Kadının eğitimi iyi bir şeydir” (2004, sy. 474). Bu çalışma, bu önermeyi sorgulamıyor. Ancak, kadının okullaşma oranıyla güçlenmesini, arada diğer faktörler olabileceğini gözlemeksizin, eşit sayma eğilimi sorunludur. Bu sorunlu yaklaşım, Binyıl Kalkınma Hedefleri’ne de hakimdir. Bu eğilimin sorunlu olduğunu çeşitli ülkeler üzerine yapılan çalışmalardan görmek mümkündür.

Robert Johnson’ın 2010 yılında Belize üzerine yayımladığı çalışması bu soruna örnek oluşturur. Karayip sahillerinde yer alan Belize’de, Birleşmiş Milletlerin Latin Amerika ve Karayipler bölgesine ait verilere paralel olarak kadınların eğitime katılım oranı erkeklerinkinden daha yüksektir. Ancak, daha eğitilmiş olan kadın işgücü, uzun dönem işsiz kalma olasılığı daha yüksek, aynı iş için aldığı maaş ve iş bulma şansı daha az olan taraftır. Belize’de, kadının eğitim seviyesinin işgücünde eşitliği yakalamasına yardımcı olmadığı açıktır (sy. 59-63).

Belize örneğinin de bize gösterdiği gibi okula gitme, zorunlu olarak kadının güçlendirilmesini getirmemektedir. Bu noktada, verilen eğitimin içeriği de en az eğitimin süresi kadar önem taşımaktadır. Eğitim, bilgi ve özgüven sağlamanın yanı sıra toplumsal cinsiyet konusunda bir bilinç yaratabiliyorsa, kadının güçlenmesine katkıda bulunabilir. Böyle bir bilinci vermeyen eğitim sistemi, özgüveni yüksek kadınlar yaratsa bile kadın, kendi yerinin evi olduğunu düşünüp gelir getirici veya toplumsal faaliyetlerin dışında kalmayı tercih edebilir. Bu yüzden, bilgi, anlayış ve özgüvenin geliştirilmesine ek olarak, toplumsal cinsiyet bilincini sağlayabilen bir eğitim, gerçek anlamda kadının güçlendirilmesinin önünü açmış olur (Murphey-Graham, 2008, sy. 43).

Diğer yandan, eğer verilen eğitim kadına pasif, erkeğe bağımlı ve ondan aşağıda bir rol biçiyorsa bu, halihazırdaki ayrımcı uygulamaları ve değerler sistemini daha da pekiştirecektir. Bu durum, kız çocukların potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmelerini ve belki de özgüven sahibi olmalarını engelleyecektir (Malik ve Courtney, 2011, sy. 41).

Kadının eğitim aracılığıyla güçlendirilmesi amaçlanırken, içinde bulunulan sosyo-kültürel yapının da ne kadar önemli olduğu hatırlanmalıdır. Malik ve Courtney (2011), Pakistan’da yüksek öğretime katılan kadınların hukuksal hakları konusunda daha bilinçli olduklarını, ancak bu haklarını kullanmanın onları ailelerinden uzaklaştırabileceği korkusuyla bu haklarını kullanmadıklarını saptamaktadır.

Bu koşulları göz ardı eden bir eğitim sistemi, kadının yaptığı işteki verimliliğini artırmakla beraber ona, üstlendiği sorumluluk ve rolün onu kısıtlayan taraflarını dönüştürebileceği bir yeti sağlayamaz (Kabeer, 2005, sy. 15). Halbuki, güçlenmek demek değiştirebilmek demektir. Kadın, sadece içinde bulunduğu maddi koşulları iyileştirmede değil, aynı zamanda yaşadığı toplum içindeki sosyal, siyasi ve ekonomik pozisyonunu değiştirme gücüne sahip olduğu zaman güçlenmiş demektir (Johnson, 2005, sy. 57).

Binyıl Kalkınma Hedefleri, cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesi konusundaki son derece sınırlı amaç ve göstergeleriyle böylesi kapsamlı bir çerçeveden yoksundur. Bunun sonucu olarak, Binyıl Kalkınma Hedefleri’nin tam olarak tutturulması durumunda bile, başka tedbirler alınmadığı takdirde, büyük bir olasılıkla kadının güçlendirilmesinde gerçek bir ilerleme kaydedilemeyecektir.

Kaynakça

- Birleşmiş Milletler. (2012). *Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu 2012*. New York.
- Birleşmiş Milletler. (Eylül 2010). *Birleşmiş Milletler Zirvesi, Genel Kurul Üst Düzey Panel Toplantısı Bilgi Formu*. BM Halkla İlişkiler Departmanı DPI/2650 C, New York.
- Johnson, Robert. (2005). Not a Sufficient Condition: The Limited Relevance of the Gender MDG to Women's Progress. *Gender & Development*, 13(1): 56–66
- Kabeer, Naila. (1999). Resources, Agency, Achievements: Reflections on the Measurement of Women's Empowerment. *Development and Change* 30(3): 435–64.
- Kabeer, Naila. (2005). Gender Equality and Women's Empowerment: A Critical Analysis of the Third Millennium Development Goal 1. *Gender & Development*, 13(1): 13-24.
- Malik, Samina & Kathy Courtney. (2011). Higher Education and Women's Empowerment in Pakistan. *Gender and Education*, 23(1): 29–45.
- Murphy-Graham, Erin. (2008). Opening the Black Box: Women's Empowerment and Innovative Secondary Education in Honduras. *Gender and Education*, 20(1): 31–50.
- Robinson-Pant, Anna. (2004). Education for Women: Whose Values Count? *Gender & Education* 16(4): 473–89.
- Steer, Liesbet ve Diğerleri. (Eylül 2010). *Millenium Development Goals Report Card: Measuring Progress Across Countries*. Overseas Development Institute, İngiltere.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı Müsteşarlığı. (2010). *Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2010*, Ankara, 2010 içinde Milli Eğitim Bakanlığı, *Milli Eğitim İstatistikleri*, Ankara.